

դաբերքու, Հուֆախադացին, եղբայր Վախսանկայ նորին աթուակալի երեք զխաչս և ոչ կարաց կանգնել վասն անպարապութեան. քանզի երթեալ եղև ի Գոլաօսեան և առ զնա յանօրինաց օգնութեամբն Այ. և բնակեցոյց անդ գորդին իւր և ինքն նահասակեցաւ ի վերայ քրիստոնէից, և իջեալ լոյս ի վերայ ի տառապանքս քաղաքաց. և յետոյ :Ո՛ւր: (1201) թվին կանգնեցին որդիք նորա խուլդան և խօչաղն յիշատակ հոգւոյ նորա և յերկարութիւն կենաց իւրեանց. որք յերկրպագեցէ յաղօթս յիշեցէ:

Ծանոթ. Առնում ենք Եսայի կաթողիկոսի ձեռագրի արտագրութիւնն:

Հուշարձանի գտնված վայրն իսկ այժմ անհայտ է:

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 363—364, Զալալեանց, I, 206—207, Բարխուդարեանց, 196:

433. ԽԱՉԳԱՐԻ վրա, որը կանգնած է եղել վանքից ներքև՝ Թարթառ գետի կամուրջի մոտ.

Կամա և այլ. ես Ասփայ դուստր մեծ իշխանին Տարուայինին և Մինախաթունին և ամուսինն հսկայագոր իշխանին Գրիգորի, որդւոյն մեծ իշխանին Հասանայ աջի, ևն Աղուանից. կապեցի զխաչս, շինեցի զկամուրջս՝ յիշատակ հոգւոյ մեռաց անցելոց, ներկայի և ապագայի:

Ծանոթ. Առնում ենք Եսայի կաթողիկոսի ձեռագրի արտագրութիւնն:

Նշված տեղում, այն է վանքի և Վաղուհաս գյուղի արանքում, Թարթառի վրա մնում են այդ հին կամուրջի խելերը, իսկ ձախ ափին՝ ժառանգի վրա՝ կրաշաղախի հետքերը, ուր պետք է կանգնած լինեի խաչքարը: Հին կամուրջի մոտ շինված է նորը, որը և բանուկ խճուղու անցումն է: Այդ հին ու նոր կամուրջների դիմաց, գետի աջ ափին մնում են կառավանատան ավերակները:

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 363, Զալալեանց, I, 206, Բարխուդարեանց, 196:

29. ՀԱԹԵՐԲ ԳՅՈՒՂ ԵՎ ԱԿԱՆԱ ԲԵՐԴ

Հաթերք գավառը և գյուղը արձանագրութիւնների մեջ հիշատակված են բազմիցս: Այստեղ է հանգրվանել հալածական Մխիթար Գոշը՝ Վաղարշապատի թագաւորի Վախտանկ, իշխանըն Հաթերքոյ՝, ապա և նույն Վախտանգի օժանդակութեամբ շինել է Գետկա վանքը՝:

Հաթերք գյուղում այժմ հուշարձանների չեն պահպանվել, այդպիսիները չեն եղել նաև հնում այցելողների ժամանակ: Գյուղի արևելյան եզրին գտնվող «Մուղղուսին գերեզմանոտ» կոչված գերեզմանատանը այժմ ոչինչ չի պահպանվել, բայց Բարխուդարեանցի ժամանակ եղել են համեմատաբար հին խաչքարեր և տապանաքարեր, ամենահինը՝ :Ո՛ւր: Թվականից, որոնք և վերցնում ենք: Գյուղամիջի եկեղեցին ևս կիսավեր վիճակում է:

Հաթերք գյուղը գտնվել է Վախթանգյանների կալվածքի ամենահարթ և բերրի մասում, որտեղ կան բազմաթիվ գյուղատեղերի ավերակներ՝ կիսականգուն եկեղեցիներով, և գերեզմանատներ: Բոլորն էլ այժմ ծածկված են խիտ անտառով և թփուտներով: Առավել նշանավոր է Ակամա բերդը, որ գտնվում է գյուղից հյուսիս-արևելք, Բալի կոչվող լեռան ստորոտում, Ականա գետակի ձախ ափին, երկու ձորերով եզերվող թերակղզու վրա: Բռնում է ընդարձակ տարածութիւն՝ շրջապատված հաստահողովս պարիսպներով, որոնց երեսպատման քարերը մեծ մասամբ հափշտակվել են: Ներսում՝ հյուսիսարևելյան մասում պահպանվել են կանգուն և կիսավեր բնակելի տներ, մի քանիսը ընդարձակ գահլիճներ են, թաղածածկ, թեև կոփածո քարերով են շինված, բայց ներքուստ պատված են սվաղով: Լուսավորութիւնն ստացվել է ծածկի կենտրոնից: Պարսպափակ տարածութեան մեջ, ըստ երևութիւն, հետագայում, ստեղծվել է գերեզմանատուն, որի բեկորների վրա արձանագրութիւնների չգտանք:

Պարսպի հյուսիսարևելյան մասում բնակելի տներից մի մուտք իջնում է մինչև գետը:

¹ Կ. Գանձակեցի, Պատմութիւն Հայոց, Երևան, 1961, էջ 209:

² Անդ, էջ 215:

տակը, ուր կանգնած է չորս բաժանմունք ունեցող աղյուսաշեն բաղնիքը, որի պատերի ստորին մասերը քարաշեն են: Շենքերը թաղածածկ են և ներսից երեւում են սվաղի հետքերը: Պատերի մեջ մնացել են տաք և սառը ջուր մատակարարող կալն խողովակները (երկար. 36 սմ.): Մի շարքում են դասավորված սառը ջրի (11 սմ. տրամագծով) և տաք ջրի (հավանաբար 7 սմ.) խողովակները: Կաթսալատունը եղել է նկարագրված շենքերից դուրս: Բերդատեղի պարիսպներից դուրս կան բազմաթիվ մեծ կառույցների ավերակներ, իսկ հարավարևելյան կողմում, գետակի մյուս ափին անտառի մեջ տարածվում են բազմաթիվ տնատեղերի և իրարից բավական հեռու երեք թաղածածկ կիսավեր եկեղեցիները: Այդ ամբողջ տարածությունը մեծ ավանի մնացորդների հետքեր է հիշեցնում:

ԽԱՉՔԱՐԵՐԻ ՎՐԱ, ՈՐՈՆՔ ԿԱՆԳՆԱԾ ԵՆ ԵՂԵԼ «ՄՈՒՂԴՈՒՄԻՆ ԳԵՐԵՋՄԱՆՈՏ»

ԿՈՉՎԱԾ ԳԵՐԵՋՄԱՆԱՏԱՆԸ

434. Սուրբ խաչս բարեխաւս պարոն Ղալաբէկին. քվ. :ՌԿ: (1611)

435. Սուրբ խաչս է բարեխաւս Խանխաթունին հոգուն: Մանկասարին:

436. Սուրբ խաչս բարեխաւս Խաթունին հոգուն:

437. Կամաւն Աստուծոյ պարոն սէր Ոհանէս կանգնեցի սուրբ խաչեւ. քաղաւոր Շահ Աբազն, երկրիս պարոն սէր Ոհանէս:

438. Սուրբ խաչս բարեխաւս Զիլփիխանին:

439. Կամաւն Աստուծոյ եւ Ղալաբակի Ո . . . հաւրեղբայր իմ պարոն սէր Ոհանէս դա . . .

440. Աստուած ողորմի Դէլոյիխանին, որ է որդի Սարումին:

441. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ գյուղամիջյան եկեղեցու պատին՝

Կամաւն Աստուծոյ եւ սէր Թաթեոս, Մարկոս եղբարս ամեն կանկնեցինք սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցիս. Ռըսսակէս աւագ ֆահանայ. սէր Աստուած ողորմեա.

Հրատ. Բարխուդարեանց, 200—201.

30. ԶԱՓԱՐ ԳՅՈՒՎ.

Գյուղից մոտ 10 կիլոմետր վեր, խորը անտառի և մացառների մեջ կան շենքերի և գերեզմանատան մնացորդներ՝ մի ավերակի մոտ ընկած

ՆՈՍԷՏԱԻ

ՆԻՆՈՐԶԱ

3ՍԻԱԿԱՆ

Է 3ԶԸ

ՏԱՅՐԱ

ՄԵՏԵՆ

ԱՆԻԺԱ

ԺԱՅԻՄԵՂ

ԱՅՆՏԻՐՈՆ

ՔԱՐԻ ՎՐԱ

442. . . . ՍԲ. ՍՏԵՓԱՆՂՆՈՍԻ ՏԱԻՆԻՆ. ՈՐ ԶԱՅՍ ԽԱ-
ՓԱՆԷ :ՅԺԸ: ՀԱՅՐԱՊԵՏԷՆ՝ ԱՆԻԾԱԾ ԱՅ, ԻՄ ՄԵՂԱՅՆ
ՏԷՐ Է

Ծանոթ. Հստ բովանդակության եղել է նաև նվիրատվական մեծ արձանագրություն: